

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ З ЄЕС У 60-80-І РР. XX СТ.

САВКА Віталій Янович
ст. викладач кафедри міжнародної політики
Ужгородський національний університет
вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна

Старт європейському об'єднанню був даний, як відомо, підписанням 18 квітня 1951 р. шістьма державами (Німеччиною, Францією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом й Італією) Паризького Договору (про утворення ЄОВС), а Римські Договори 1957 рр. створили правову основу для процесу інтеграції. В силу закономірностей інтеграційного процесу, блок «шести», у міру створення всередині нього цілісного ринкового простору, ставав потужним центром тяжіння для навколишніх держав. Договір про ЄЕС/ЄС містить положення (ст. 49), що відкриває доступ до нього будь-якій європейській країні, яка розділяє основні політичні і економічні принципи функціонування ЄС [4], проте до того часу, поки не почалися зміни, що торкнулися Радянського Союзу і усього табору соціалізму, ця можливість для держав Центральної і Східної Європи мала лише теоретичне значення.

Переважна більшість країн ЦСЄ історично тяжіли до Західної Європи, особливо до центральної початкової інтеграційної «шестірки». І лише незначна частина їх зовнішньоторгового обігу доводилася на СРСР і Східну Європу. Друга світова війна і подальше радянське домінування привели до штучної переорієнтації зовнішніх господарських зв'язків держав ЦСЄ на СРСР, причому розвиток процесу в цьому напрямі заохочувався великими радянськими кредитами (на противагу «плану Маршалла»), низькими цінами радянського палива, сировини, устаткування та ін. Після того, як в січні 1949 р. була заснована РЕВ, ця тенденція ще більше посилилася: торгові, промислові і кредитно-фінансові зв'язки європейських держав-членів цього замкнутого блоку концентрувалися усередині нього, причому переважно у вигляді «геліоцентричної системи», коли кожна з цих країн стає прив'язаною головним

чином до СРСР [1].

Стосунки між ЄЕС/ЄС і країнами східноєвропейського регіону можна розділити на ряд етапів на основі переважаючих тенденцій і особливостей процесу. Перший з них охоплює період до 1985 р., тобто до виникнення вирішальних змін в міжнародній політиці Радянського Союзу у зв'язку з настанням «ери Горбачова» і характеризується холодними і мало продуктивними контактами.

Коли у **кінці 1950-х рр.** було засновано ЄЕС, Радянський Союз бачив в цьому посилення капіталістичного табору, згубне для інтересів соціалістичних країн, зокрема в Східній Європі. Марксистський аналіз трактував його як закрите угруповання, яке обслуговує інтереси монополістичного класу, як економічний важіль НАТО, агресивно налаштований по відношенню до Східної Європи, і передрікав його розпад в результаті внутрішніх протиріч. До 1962 р. успіхи розвитку Співтовариства змінили підхід Радянського Союзу, який вже став бачити в ЄЕС політичну і економічну реальність Європи. Проте впродовж двох десятиліть «періоду стагнації» (1964-1984 рр.) Радянський Союз, як і увесь східноєвропейський блок відмовлялися юридично визнати Співтовариство.

Співтовариство, у свою чергу, **впродовж 60-х рр.** також не приділяло належної уваги Східній Європі і не надавало їй ніяких послаблень або поступок в торговій сфері. Проте послаблення міжнародної напруженості сприяло нарощуванню політичних і економічних контактів Співтовариства з країнами ЦСЄ. Так, Комісія зробила ряд ініціатив, спрямованих на деяке полегшення доступу товарів з цього регіону на ринок Співтовариства. Польща була першою країною, якій вдалося добитися деяких поступок в торгівлі, за нею пішли Болгарія, Угорщина і Румунія, які уклали аналогічні угоди із Співтовариством.

1970-і рр. характеризуються наростанням активності з обох боків. У 1973 р. Співтовариство прийняло рішення не поновлювати двосторонні торгові стосунки з країнами ЦСЄ, термін дії яких закінчувався в 1975 р., що знову поставило на порядок денний питання про взаємовідносини країн ЦСЄ із Співтовариством. У кінці 1974 р. ЄЕС розіслало усім державам цього регіону

пропозиції почати переговори з питань торгової політики. Проте в той момент держави ЦСЄ не змогли використати шанс приступити до відновлення порушених зв'язків із Західною Європою, оскільки прийнятий принцип дії єдиним блоком унеможлилював сепаратні ініціативи. Проте, незважаючи на заборону, східноєвропейські партнери Радянського Союзу вели переговори із Співтовариством щодо торгової політики в окремих секторах, таких як сільське господарство, сталеливарна і текстильна промисловість, де протекціонізм Співтовариства був найсильніше виражений, і домагалися укладення секторальних угод, що забезпечують поступки по квотуванню і наданню кредитів.

Становище держав ЦСЄ у рамках РЕВ мало істотні відмінності порівняно з Радянським Союзом. Тоді як експорт Радянського Союзу, що складався практично повністю з сировинних матеріалів, не обкладався тарифами, митами або кількісними обмеженнями Співтовариства, продукція країн ЦСЄ, що включала в основному чутливі статті експорту, була предметом жорстоких обмежень у рамках комерційної політики Співтовариства. Крім того, країни ЦСЄ, за винятком Югославії, Румунії і Східної Німеччини (остання мала вільний доступ на ринок ФРН), поступалися навіть країнам, що розвиваються, з точки зору умов торгівлі. І в той же час імпорту із Західної Європи, зокрема із Співтовариства, складав значну частину економічного потенціалу цих країн [8, с. 12]. Така ситуація змушувала країни ЦСЄ шукати джерела твердої валюти для оплати таких великих об'ємів імпорту. У 1970-х рр. велика частина держав східноєвропейського регіону покривала свій зовнішньоторговельний дефіцит за рахунок позик і відчувала нагальну потребу в підвищенні експортних надходжень, так що поліпшення доступу на ринок Співтовариства було для них життєво важливим.

Політика ЄС в середині 1980-х рр. розвивається в атмосфері послаблення активності з обох боків. У стосунках з країнами ЦСЄ Співтовариство продовжувало застосовувати режим квотування імпорту відносно країн з державною економікою. На 1983 р. доводиться початок обговорень, у рамках

контактів з представниками Чехословаччини і Угорщини, можливостей розширення сфер торгових угод, які все ще були за своєю природою секторальними документами. В цей же час Співтовариство прийняло рішення про надання гуманітарної допомоги Польщі у вигляді постачань харчових продуктів і медикаментів, які дозволили дещо пом'якшити труднощі економічного становища в цій країні, посилені введенням в 1981 р. воєнного стану. Проте усі ці заходи не могли якісно змінити стосунки між Співтовариством і країнами ЦСЄ. Лише зміни в радянській політиці, що почалися з 1985 р. і пов'язані з ім'ям Горбачова, зробили це реальністю.

У 1985 р. в ході візиту в Москву прем'єр-міністра Італії, який виконував в той час функції голови Європейської ради, уперше прозвучала готовність визнати Співтовариство як політичну цілісну структуру і «шукати спільну мову» із Співтовариством. У контексті такого підходу у вересні 1986 р. почалися переговори між Співтовариством і РЕВ, які завершилися підписанням 29 червня 1988 р. Спільної Декларації. ЄС і РЕВ офіційно визнали один одного і країни ЦСЄ заснували в ЄС свої місії [6]. Декларація відкрила «зелене світло» давнім спрямуванням лідерів Співтовариства вступити на шлях прямих двосторонніх стосунків з країнами ЦСЄ. Так, вже через три місяці після підписання Спільної Декларації Співтовариство уклало торгову угоду з Угорщиною [2], а в жовтні 1990 р. і з іншими європейськими державами - членами РЕВ. Ці угоди сприяли поглибленню стосунків з країнами ЦСЄ і привели на початку 1990-х до підписання угод про асоціацію, або Європейських угод, які стали правовою основою програми підготовки цих країн до вступу в Європейський Союз.

Після проведення перших переговорів про укладення з країнами ЦСЄ угод про торгівлю і співпрацю події стали розвиватися дуже стрімко: падіння комунізму в Центральній і Східній Європі, розвал РЕВ, орієнтація країн ЦСЄ на зближення з ЄС зажадали від Заходу розробки чіткої політики відносно країн цього регіону і їх прагнення повернутися «назад в Європу». Сесія Європейської ради, що відбулася в 1988 р. на острові Родео, відмітила необхідність адекватної реакції демократичних держав Заходу на зміни, що виникли на сході континенту,

і пізніше на зустрічі в Мадриді цей пріоритет в діяльності Співтовариства був знову підтверджений [7, с. 30-36]. Важливою віхою в кристалізації взаємовідносин Співтовариства з країнами ЦСЄ став Паризький саміт (липень 1989 р.) Групи-7 індустріально розвинених держав. Одним з його результатом стало прийняття у вересні 1989 р. програми допомоги ФАРЕ, що надається 24 країнами ОЕСР і координатором якої стала Комісія. Програма ФАРЕ (Poland and Hungary aid for economic reconstruction) була спрямована спочатку на підтримку економік Польщі і Угорщини, що реформуються, а потім поширилася, після відповідного рішення Європейської ради у вересні 1990 р., на Чехословаччину, Болгарію, Югославію і Румунію [3] а пізніше на низку інших країн ЦСЄ [5].

Цей момент став поворотним в східній політиці Співтовариства. Так, коштами програми ФАРЕ взимку 1989/1990 рр. була надана гуманітарна допомога Польщі, Болгарії і Румунії у вигляді постачань продовольства і медикаментів. До кінця 1990 р. на підтримку процесу реформ в країнах ЦСЄ, що вступили на шлях економічних і політичних перетворень, Співтовариство виділило по каналах програми ФАРЕ 500 млн. ЕКЮ, з них 300 млн. ЕКЮ допомоги для Угорщини і Польщі (у співвідношенні 1:3) і інші 200 млн. ЕКЮ для інших країн ЦСЄ.

Наступною важливою ініціативою Заходу, спрямованою на підтримку ринкових реформ в Східній Європі [7, с. 59] стало створення Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), основною метою якого стала акумуляція коштів індустріально розвинених країн Заходу для надання допомоги державам ЦСЄ в розвитку приватного сектора і в становленні демократії. Це сталося в грудні 1989 р. на сесії Європейської ради в Страсбурзі, коли Франція, закінчуючи свій належний голові термін, внесла пропозицію, підтриману співтовариством, США, Японією і іншими державами групи 24. У травні 1990 р. це рішення було остаточно погоджене і затверджене. Статутний капітал складав 10 млрд. ЕКЮ, з яких 51% був внесений державами-членами Співтовариства, Комісією і Європейським інвестиційним банком, а 13,45% країнами ЦСЄ - одержувачами позик.

Допомога спрямовувалася в ті країни і ті сектори економіки, які, на думку Комісії, найгостріше потребували підтримки. У початковий період існування фінансових інститутів Співтовариства Польща стала одержувачем значної допомоги (її доля досягла однієї третини від усіх субсидій Співтовариства і його членів) як країна, що мала найбільш серйозні проблеми реформування економіки і суспільства. Пізніше Співтовариство вибрало вужчі сфери для вкладення коштів, обмеживши їх приватизацією і реструктуризацією підприємств.

Важливо, що усі кроки і усі заходи, що робилися у вказаний період (кінець 1980-х - початок 1990-х рр.) з метою розвитку стосунків з країнами ЦСЄ, були політично вмотивовані. Основним пріоритетом східної політики, здійснюваної за допомогою таких інструментів, як програма ФАРЕ, пільговий торговий режим, діяльність ЄБРР, а потім і Європейські Угоди, була підтримка економічних і демократичних реформ в тих країнах, які мали надійні програми їх проведення і демонстрували достатньо політичної волі для подолання труднощів.

Таким чином, до початку 1991 р. Європейська спільнота, відповідаючи на зміни в Європі і світі, що виникли у зв'язку з перебудовою в Радянському Союзі і потім його розпадом, мобілізувала усі наявні ресурси для того, щоб використати історичний шанс і сприяти зростанню стабільності на континенті, поширенню принципів демократії, ринкової економіки, панування права. Проте стосунки між ЄС і країнами на сході Європи слід було поставити на серйозну правову базу. Цю роль узяли на себе Угоди про асоціацію, які Співтовариство уклало з 10 державами ЦСЄ і які стали важливою складовою східної політики Співтовариства протягом наступних 1990-х років.

Список використаних джерел

1. Шишков Ю. В. Формирование европейского экономического пространства, заглядывая в XXI век // Европейский Союз и Содружество независимых государств. – Москва: «Интердиалект», 1998. – С. 99-104.
2. 88/595/ЕЕС: Council Decision of 21 November 1988 concerning the

conclusion of an Agreement between the European Economic Community and the Hungarian People's Republic on trade and commercial and economic cooperation [Electronic resource] // Official Journal of the EC L327, Volume 31, 30 November 1988. – Mode of access: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1988.327.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:1988:327:TOC

3. Action plan - Coordinated assistance from the Group of 24 to Bulgaria, Czechoslovakia, GDR, Romania and Yugoslavia. (Doc SEC (90) 843 final). – Brussels: EC, Commission, 1990. – 7 p.

4. Consolidated version of the treaty on European Union [Electronic resource] // Official Journal of the European Union, C326, Volume 55, 26 October 2012. – Mode of access: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2012:326:TOC#C_2012326EN.01001301

5. Council Regulation (EEC) No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe [Electronic resource] // Official Journal of the EC L257, Volume 33, 21 September 1990. – Mode of access: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1990.257.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:1990:257:TOC

6. Maresceau M. Europe Agreements: A New Form of Cooperation between the European Community and Central and Eastern Europe // East Central European States and the European Communities: Legal Adaptation to the Market Economy / ed. P.-C. Muller-Graff. – Baden-Baden: Nomos, 1993. – P. 1-34.

7. Pinder J. The European Community and Eastern Europe / Royal Institute of International Affairs. – London: Pinter Publishers, 1991. – 118 p.

8. The European Community and its Eastern Neighbours. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1990. – 34 p.